

Meddah Behçet Mahir'in Halk Anlatılarında Halk Hekimliği ve Baytarlığı

Folk Medicine and Veterinary Medicine in Folk Narrations of Folk Storyteller Behçet Mahir

Mehmet ALPTEKİN*

Öz

Halk anlatıları; sözlü gelenekte yaşamakta olan doğum adetleri, evlenme biçimleri, ölüm inanışları, halk hekimliği ve halk baytarlığı gibi halk kültürüne ait unsurları içerisinde barındırmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan halk hekimliği ve halk baytarlığı uygulamaları hâlen uygulanmaktadır. Özellikle modern tıbbın olmadığı dönemlerde insanlar için halk hekimliği yaygın uygulamalardan birisiydi. Aynı şekilde insanların hayvanları ehlileştirmesiyle de halk baytarlığı önem kazanmaya başlamıştır. Çalışmamızın amacı, Meddah Behçet Mahir tarafından anlatılan halk anlatılarındaki (destan-halk hikâyesi) halk hekimliği ve halk baytarlığı unsurlarını tespit etmek ve metinlerden elde edilen örnekleri benzer destan ve halk hikâyelerindeki motiflerle mukayese etmektir. Bu amaçla, çalışmamızda doküman analizi tekniği kullanılacaktır. Behçet Mahir, köklü bir geçmişe sahip olan meddahlık geleneğinin son temsilcisi olup, anlatılarında İslamiyet'in kabulünden önceki dönemden günümüze uzanan Türk kültürünün aktarıcılığını da üstlenmiştir. Çalışmamızda, halk hekimliği ve baytarlığı konusunun Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarına ne şekilde yansıdığı, Türk halk hikâyeciliği ve destancılığı içerisindeki yeri, metinlerden tespit edilen örneklerle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Behçet Mahir, halk anlatısı, halk hekimliği, halk baytarlığı.

Abstract

Public narrations inhold folk cultural elements such as birth customs, marriage types, death beliefs, folk medicine and veterinary medicine that still exist within oral tradition. Practices of folk medicine and veterinary medicine, which go a long way back to the beginning of the history of humanity, are still implemented today. Especially, during times of the non-existence of modern medicine, folk medicine was one of the common practice for people. In the same way, folk veterinary medicine started to come into prominence with the domestication of animals. The purpose of our study is to establish the elements of folk medicine and veterinary medicine in folk narrations (epic-folktale) narrated by Meddah Behçet Mahir and to compare the examples obtained from texts with the motives in similar epics and folktales. Documents analysis technique will be drawn upon to this end. Behçet Mahir was the last representative of the eulogy tradition, which has a deep-rooted past, and in his narrations he under took the duty of conveying the Turkish culture that traces back to the acceptance of Islam. Our study will argue in what way folk medicine and veterinary medicine are reflected in the folk narrations of the folk storyteller Meddah Behçet Mahir and discuss its place within the Turkish folk storytelling and epic writing, making use of examples from texts.

Keywords: Behçet Mahir, folk narration, folk medicine, folk veterinary medicine.

Giriş

Halk anlatıları, halkın ortak düşünce dünyasında oluştuğu için kaynağını eski dönemlerden alıp içerisinde topluma ait inançlar, gelenek-görenekler, halk hekimliği gibi unsurlar vardır. Halk anlatılarındaki bu unsurlar geçmişle gelecek nesil arasında köprü kurarak kültürün sürekliliğini sağlamaktadır.

Halk anlatılarındaki diğer unsurlara göre halk hekimliği, günlük hayatının bir parçası olduğu için insanların ilgisini daha çok çekmektedir. Öyle ki günlük hayatın vazgeçilmezleri arasında yer alan halk hekimliği Türk kültüründe hayatın her dalında kendisine yer bulmuştur (Alptekin, 2010, s. 6).

Geleneksel tıbbın temellerinde, toplumun uzun yıllar sonucunda edindiği tecrübeler vardır. Günümüzde, modern tıbbın çare olmadığı veya insanların modern tıba ulaşamadığı durumlarda alternatif tıp bir çare olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

* Okt. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, meh.alptekin@hotmail.com

Her toplumda, insanların geleneksel tıbbi bakışında farklılık söz konusudur. Bireyin hastalık ve çözüm yollarına yaklaşımında mensup oldukları toplumun değerleri, inanç sistemleri, kısacası kültürün yansıması vardır (Türkdoğan, 1991, s. 168). Bu nedenle geleneksel tıbbi insanların bakış açısındaki farklılık gözden kaçmamaktadır.

Halk hekimliği ve halk baytarlığı uygulamaları insanlık tarihi kadar eski uygulamalardır. Bu uygulamaların kökeninde toplumların tabiat olayları, çevresel faktörler ve iklim vb. olayları yorumlayıp anlamlandırmaları etkili olmuştur. Bu yönüyle halk hekimliği ve baytarlığı uygulamaları yaşanmış ve tecrübe edilmiş uygulamalar olup kültürel öğelerle bezelidir.

Zaman içerisinde atlı göçebe hayattan yerleşik yaşama, üretici toplumdan tüketici toplum yapısına geçilmesi ve zamanla sanayi toplumun gelişmesiyle birlikte dünya üzerinde sağlık faaliyetlerinde hızlı değişim ve gelişmeler olmuştur. Özellikle günümüzde eğitilmiş insan sayısının artması, modern sağlık kurumlarının tesis edilmesi, insanların alternatif tıptan modern tıbbi yönelmesine vesile olmuştur. Ancak yaşanan coğrafya, toplumun kültür yapısı gibi unsurlar hâlen insanları halk hekimliğine meyil etmelerindeki önemli unsurlardandır. Pertev Naili Boratav, halk hekimliğini “Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz.” (Boratav, 1984, s. 122) şeklinde izah etmiştir. Ali Berat Alptekin'in ifadesiyle modern tıbbın yapabileceğimiz bir şey kalmadı, demesiyle insanlar geleneksel tıbbi yönelir ve tükenen ümitler alternatif tıp sayesinde tekrardan canlanır (Alptekin, 2010, s. 85).

Halk hekimliği ve baytarlığı konusu başlangıçtan günümüze kadar toplum hayatı için önem arz ettiğinden dolayı birçok tarihi ve edebi esere yansımıştır. Bu eserlerden birisi de *Dîvânü Lugâti't-Türk'tür*. *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* hastalık için *ig* kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Hastalık tedavisi için kullanılan ilaç karşılığında *em* (Kaşgarlı Mahmud, 2014, s. 15) ve *ot* (ot içtim) (Kaşgarlı Mahmud, 2014, s. 15) hastalıkları tedavi eden tabip anlamında *otacı* (Kaşgarlı Mahmud, 2014, s. 15) ve ilaç yapan adam anlamına gelen eczacı anlamında *emçi* (Kaşgarlı Mahmud, 2014, s. 17) kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı: Meddah Behçet Mahir tarafından anlatılan halk anlatılarındaki (destan-halk hikâyesi) halk hekimliği ve halk baytarlığı unsurlarını tespit etmek ve metinlerden elde edilen örnekleri benzer destan ve halk hikâyelerindeki motiflerle mukayese etmektir.

Çalışmanın yöntemi: Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği uygulanmıştır. Bu sayede konuyla ilgili bilgi içeren yazılı metinlerin analizi yapılarak metinlerde geçen örneklerle konu desteklenmiştir.

Çalışmamızda; Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarındaki halk hekimliği ve halk baytarlığı konusuna değinilecektir. Behçet Mahir'in halk anlatıları repertuarındaki unsurları Saim Sakaoğlu 7 başlık altında (halk hikâyeleri, destanlar, efsaneler, dini kıssalar, masallar, dini meseleler ve âşık karşılaşmaları) değerlendirmiştir. Sakaoğlu, repertuarda sadece ikisinin -halk hikâyesi, destan- Behçet Mahir'e ün getirdiğini dile getirmiştir (Sakaoğlu, 1991, s. 8). Bu nedenle çalışmada Behçet Mahir'in destan ve halk hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali tarafından hazırlanan *Köroğlu Destanı* (1973) adlı eserde 15 (*Köroğlu'nun Zuhuru*, *Köroğlu ve Demircioğlu*, *Demircioğlu-Reyhan Arap*, *Köroğlu'nun Ayvaz'ı Kaçırması*, *Köroğlu-Niğdeli Geyik Ahmet*, *Köse Kenan-Dana Hanım*, *Köroğlu-Han Nigar*, *Köroğlu-Han Nigar-Haşan Bey-Telli Nigar*, *Akşehir Telli Nigar Cengi*, *Keloğlan'ın Köroğlu'nun Atını Kaçırması*, *Kenan Kolu*, *Bağdat Kolu*, *Kiziroğlu Mustafa Bey-Afganistan-Gürcistan*, *Bolu Beyi*, *Köroğlu'nun Sonu*) halk anlatısı ve Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esmâ Şimşek tarafından hazırlanan

Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I-II (1997) adlı eserde 24 (*Kirmanşah, Mugimi Han, Şah İsmail, Yaralı Mahmut, Davutoğlu Rüstem, Hüthüt Kuşu, Zaloğlu Rüstem, Eşref Bey, Firdevs Şah, Latif Şah, Asıl İle Nesil, Kerem Nesil, Leyla İle Mecnun, Yusuf İle Züleyha, Muğdat Pehlivan, Nebi Han, Nemrut Han, Âşık Verga, Kıvılcımoğlu Topal İbrahim, Şahmaran İle Lokman Hekim, Yunus Emre, Âşık Şenlik İle Sümmâni Karşılaşması, Kağızmanlı Âşık Hıfzı*) halk anlatısı incelenerek toplam 39 halk anlatısındaki halk hekimliği ve halk baytarlığı konusu incelenmiştir.

Halk Hekimliği

Modern tıbbın henüz gelişme göstermediği dönemlerde veya yetersiz kaldığı zamanlarda insanlar halk hekimliğine başvurmuşlardır. Halk hekimliğindeki uygulamalarda toplumların uzun yıllar elde ettiği tecrübeler olduğu için her dönem halk hekimliği güvenilirliğini korumuştur. Her kültürel yapı, "hastalık sorununa" kendi kültürel değerleri, coğrafi özellikleri/çevre gerçekleri çerçevesinde çözümler geliştirmiştir (Sever, 2004, s. 96). İncelediğimiz 39 halk anlatısının 14 tanesinde hastalıklar ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Halk anlatılarındaki hastalıklar ve tedavi yöntemleri şunlardır:

Yaraların Tedavisi

Halk anlatıları içerisinde yer alan halk hikâyeleri, belirli bir epizot sayısından oluşmaktadır. Bu sıralama bazılarında fazla veya eksik olurken genellikle olaylar belli bir çerçevede gerçekleşmektedir. Bu çerçevede kahramanların başından çeşitli maceralar geçmektedir. Çeşitli maceralara atılan kahraman, bazen zor vak'alar yaşamaktadır. Bu nedenle kahramanlar yaralanmakta ve yaraların tedavisi için türlü uygulamalar yapılmaktadır. Destanlar ve kahramanlık konulu halk hikâyeleri, kahramanlık konusu üzerine kurulduğu için içerisinde kılıç, kalkan, mızrak, ok gibi savaş aletleriyle meydana gelen yaralanmaların vuku bulması normaldir. İlk olarak kılıç yarası tedavisinde kullanılan yöntem ve teknikler üzerinde durulacaktır.

Yaralar içerisinde kılıç yarası diğer yaralara nazaran iyileşme süreci fazla vakit alan ve zor iyileşen bir yara şeklidir. Öyle ki yaralıya bu dönemde su içirilmemesi önemli bir husustur.

Koroğlu Destanı'nın Hasan Bey Telli Nigar kolunda; Hasan Bey Telli Nigar'ı alıp Çamlıbel'e dönerken Telli Nigar'ın yedi erkek kardeşi bu durumdan memnun olmayarak onların peşine düşerler. Sonra şehrin dışında onlara yetişerek uzun süre cenk ettikleri esnada Hasan Bey yaralanır. Vücudundaki yaraların verdiği acıyı ve harareti dindirmek için su içmek ister. Telli Nigar buna engel olmaya çalışır. Çünkü kan kaybı olan hastaya su içirilmemesi gerektiğini bilmektedir. Hasan Bey'in ısrar edip suyu içmesiyle birlikte vücudundaki bütün yaralar zonklamaya başlar. Böylece hasta daha da fenalaşır.

...Hasan kızdan su istedi. Kız, her ne kadar «içme Hasan, -dedi ise- yarelerin var!», dinlemedi. Gözeye kapandı, kana kana, su içmesi ile, efendi, suyun soğuğu, yaranın sıcığı, damarlara dağıldı.Yaralar, başladı sokulamaya. Kıza dedi; «Kız, sözün doğru imiş; keşke içmeseydim». Kız ağlayarak, «Ya, ben sana yalvardım.Suyu mu kıskanırdım». Yaraların sokkultusu ciğer başına vurup, inleye inleye, kızın kucağına yığıldı.(Kaplan vd., 1973, s.157).

Vücutta oluşan kılıç yarasının tedavisi sürecinde değişik metotlar kullanılmakla birlikte en önemli yöntemlerden birisi atlı-göçebe-savaşçı hayat kültürüne bağlı olarak doğadaki nesnelere yapılan sağaltma şeklidir ki burada dağ çiçeğinden yapılan merhem karşımıza çıkmaktadır. Koroğlu Destanı'nın Kenan kolunda Koroğlu yaralı yiğitlerini çiçeklerden elde ettiği merhemler sayesinde tedavi etmektedir.

...Köse Kenan Köroğlu'na dedi ki «Köroğlu, bu yiğitler yarın eğer at binse, kelleyi verir oğlum. Bunlar, bu barhanada merhem vuralım da, iyi olana kadar barhanada kalsın!» «Peki emi!»E, Köroğlu neçe çiçeklerden ilaçlar bilir (Kaplan vd., 1973, s. 329).

Behçet Mahir'in halk hikâyesi repertuarında yer alan Kirmanşah hikâyesinde de kılıç yarasının süt ile tedavisi söz konusudur. Ancak burada birebir sütün tedavi sürecinde dâhil olmadığını görmekteyiz. Kirmanşah, Ak Dev'i öldürüp Mahperi'yi ve daha sonrada onun elinde tutsak olan amcaoğullarını kurtarmak isterken kötü niyetli amcaoğulları tarafından kılıçla yaralanır. Mahperi, yaralı şekilde Kirmanşah'ı atı Karakaytaç'a bindirerek bir köyün yanına kadar getirir. Bu arada Kirmanşah, kılıç yarısından ötürü durumunun iyi olmadığını söyleyerek Mahperi'den kendisi için yakut bir süt bulmasını ister. Mahperi süt bulmak için gittiğinde Kirmanşah'ı, annesi ve yanındaki cariyeler bulur. Sonrasında Hurşit Şah, yaralı şekilde gelen oğlu için tabipler bulur ve yarayı tedavi ettirir (Sakaoğlu, Alptekin, Sakaoğlu & Şimşek, 1999/I, ss.121–135).

Bütün Tiflis ülkesinde sade değil, nerde ağır tebib var ısa Hurşut Şah oğlunun eylenmesi için getirdirmişdi. Evet, bütün tebibler Kirmanşah'ın yarasına bakıyordu. Nihayet Kirmanşah'ın yarası döner dönmez, tebibler Hurşut Şah'a müjdeyi vermişlerdi (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 135).

Kirmanşah, kendi kılıç yarasını tabiplerden önce tedavi etmek için Mahperi'den süt bulmasını ister. Burada süt, dağ çiçekleriyle merhem yapılarak yaranın olduğu yere kapatılacaktır.

Kılıç yarası tedavisinde süt kullanılması, Yaralı Mahmut hikâyesinde de görmektedir. Yaralı Mahmut hikâyesinde; Mahmut ile dövüşen Mehbub, Mahmut'un başına kılıç ile vurunca Mahmut yaralanır ve her tarafa kanlar yayılır. Mahmut'u yolda Ulu Han isminde bir şah bulur ve kahramanı Gence şehrine götürerek ne kadar tabip varsa çağırıp tedavi ettirmek ister. O zaman yüz tabipten sadece on ikisi kalarak yardım edebileceğini dile getirir. Bu doktorlar da Ulu Han'dan şu taleplerde bulunur.

"Bize, inek südi, garişmamış sağlam inek südi, bir de sağlam dalak, bal getir. Biz senden bunu isterik." (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 271).

Ulu Han hekimlerin isteğini yerine getirir. Hekimler bal ile sütü kaynatarak ilaç yaparlar. Kahramana bir saat bal, bir saat süt verirler. Mahmut gördüğü tedavi sonrasında yavaş yavaş iyileşmeye başlar. Bu arada meddahların hikâye anlatma geleneğine bağlı olarak Behçet Mahir konunun akışını bölerek süt ve bal hakkında şu şekilde malûmat vermektedir:

Çünkü, dünyada en melhem olan bu ikisidir. Neden? İki de Allah'ın gudret ve guvvetindedir. Süt mayası nedir? Bütün çiçeklerde, otlardan olur. O heyvan otları otlar, südünü verir. İkincisi bal. Ari, çiçekleri dövşürür, yer, bal yapar. O da südün bir nevüdür. Çünkü o heyvan gendi içindeki zehiri, penzehir yapar. Ari da içindeki zehri penzehir yapar (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 272).

Behçet Mahir, hem sütün hem de balın önemine dikkat çekerken ikisinin de mayasının tabiattaki otlar olduğunu dile getirmektedir. Her iki besini de doğadaki çiçek ve bitkilerden alan hayvanların kendi içindeki zehirle bunları karıştırarak panzehire dönüştürdüğüne dikkat çeker.

İlk tedavi sürecini tamamlayan hasta, kendini toparlayıp hareket etmeye başladıktan sonra ikinci aşamaya geçmektedir. Artık iyileşen hasta aldığı yardımcı proteinlerle ayağa kalkacaktır. Hikâyede, bal ve süt tedavisinden sonra hastanın biraz iyileşmesi sonucunda hekimler hükümdardan ikinci bir dilekte bulunurlar:

"Yağlı eti gaynadıp, eyce tel tel olduktan sonraki suyuni bu hesteye vereceğiz. Yağlı guvvetli yemekler yedireceğiz." (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 273). Özellikle, kırık ve çıkıkların

tedavisi için günümüzde de halk arasında etlerin yağlı yerleri haşlanarak hastalara yedirilmektedir. Burada amaç yaralı yerin tedavisine yardımcı olmaktır.

Yaraların tedavisinde uygulanan yöntemlerden birisi de dağ çiçeğinden elde edilen merhemdir ki Dede Korkut Kitabı'ndaki ilk destan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda karşımıza çıkar. Burada Hızır'ın tavsiyesi ile dağ çiçeği ve anne sütü karıştırılarak elde edilen merhem, ok yarasının tedavisinde kullanılmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda ilgili bölüm şu şekilde anlatılır:

Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, Boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yarımı sıvazladı, 'Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir.' dedi. Böyle deyince kırk ince belli kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar. Oğlanın anası memesini bir sıkı sütü gelmedi, iki sıkı sütü gelmedi, üçüncüde kendisini zorladı, iyice doldu, sıkı süt ile kan karışık geldi. Dağ çiçeği ile sütü oğlanın yarasına sürdüler.(Ergin, 1994, s. 90).

Yaraların tedavisi için Hızır'ın dağ çiçeğinden faydalanılması tavsiyesine Behçet Mahir anlatması Köroğlu destanının Hasan Bey Telli Nigar kolunda da şahit oluruz. Telli Nigar'ın yedi erkek kardeşiyle cenk ettiği sırada yaralanan Hasan Bey saatler ilerledikçe fenalaşmaktadır. Hasan Bey'in durumuna çok üzülen, başucunda sürekli ağlayan Telli Nigar kendilerine yardım etmesi için Allah'a dua eder. Bu arada Pir Dede ortaya çıkar ve kıza derdini sorar. Kız yara ve kanlar içindeki yiğidin durumunu gösterir. Pir Dede yerdeki çiçekten kopartır ve kıza verip ortadan kaybolur. Kız, çiçekleri merhem ederek Hasan Bey'in yarasının üzerine sarar ve yara sabaha kadar hızlı bir şekilde iyileşir. Kahraman, sabaha kadar yeniden doğmuş gibi güçlü olur.

...«Gel kızım gel! Ağlama! Allah var, ne gam var?»». Pir dede eğildi. O göze başında bir çiçek. Çiçeği kopardı.«Al kızım bu çiçeği eline. Bak! Bu çiçekten, halk eden Allah, halk etmiş çok»». (Kaplan, Akalın & Bali, 1973, s. 159)

...Libasları yırtarak, Hasan'ın gövdesine, sargı edip, melhem edip, sardı. Bir saat içinde, yaralarını melhem edip, bağlayıp. Hasan Bey tazedden hayata gelip, gözlerini açtı...(Kaplan, Akalın & Bali, 1973, s. 159).

Her iki halk anlatısındaki ortak noktalardan birisi zor durumda olan kişiye pirin gelerek dağ çiçeğinden ilaç yapmayı öğretmesidir. Burada, her iki anlatıdaki temel unsur İslamiyet'ten önceki kamların görevini pirlerin üstlenmesidir. İkinci önemli nokta ise tedavideki nesnelere doğadan elde edilmesi ve iyileştirici özelliklere sahip olmasıdır.

Köroğlu Destanı'nda, yaralanan yiğitlerin tedavisinde Köroğlu merhem kullanır. Burada merhem içeriği hakkında bilgi yoktur. Ancak yaşam tarzı gereği merhem doğadaki bitkilerden elde edildiği aşikârdır. Bağdat kolunda Köroğlu'nun koçakları turna cıgası bulmak için gittikleri Irak'ta esir düşerler. Daha sonra Köroğlu ve koçakları Kızıroğlu Mustafa Bey'in yardımıyla kurtulurlar. Köroğlu ve Kızıroğlu Mustafa Bey, Şahoğlu Şah Abbas'ın onlar için düzenleyeceği toy fikrini kabul ederler. İki de ülkesine döner. Köroğlu, ülkesine dönünce askerlerinin vücudundaki yaralara merhem sürerek yaraları tedavi eder.

Bana müsaade!» diyerek, Köroğlu'ndan ayrılıp, Kızıroğlu Akçadağ Yaylası'na dönüp, Köroğlu ise Çamlıbel'e güne bir menzil, Çamlıbel'e usûl bulup, Kızıroğlu Akçadağ yaylalarının usûl bulup yaralısını Köroğlu merhem ederek, eski nenelerin, eski kahraman yiğitlerin yaptığı merhemler, kılıç yarasını bir haftada hicrana çevirirdi. (Kaplan vd., 1973, s. 355).

Şahmaran ile Lokman Hekim hikâyesinde, Lokman Hekim tabipliğiyle çevreye nam salmıştır. Bir gün Lokman Hekim dükkândaiken bir kişinin intihar ettiği haberini getirirler. Hekim çantasını alan Lokman Hekim, hemen olay yerine giderek hastaya yardım eder. Bağırsakları dışarı çıkan kişiyi Lokman Hekim'in tedavi etmesinde dönemin şartlarına bağlı olarak yine alternatif tıptan faydalandığı görülmektedir.

Lohman beyle bir bahdı ki, ne bahsın, bağırsahlar tökülmiş, nerdeyse can çıkacah. Lohman hesdenin sahaplarına:

“Bene bir gül çöpi getirin.” dedi.

Gül çöpi getirdiler, yani ağacdan gopardılar, gül ağacından ecele bir çöp getirdiler.”

“Bir de bir ipek temiz mendil verin.”

Bir de mendil verdiler. Eflatun serediyorlardı. İntihar eden canına gıyan adam gan içinde yatıyordu. O çöpünen patlıyan bağırsahları içeri tıhdi. Mendil ilen gannarini sildi (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 238).

Behçet Mahir’in halk anlatılarında, yaraların tedavisinde doğadaki nesnelere faydalanılarak tedavi yöntemleri geliştirildiği görülmektedir. Burada atlı göçebe yaşam tarzına bağlı olarak anlatıcının düşünce dünyasının şekillenmesi de önemlidir.

Pis Kanların Vücuttan Temizlenmesi

Çok eski bir tedavi şekli olan kan alma bir nev’i vücuttaki pis kanların atılması yöntemi olup günümüzde hâlen kullanılan bir tekniktir. Uygurlar döneminde hekimlerin uyguladığı belli başlı sağaltma yöntemleri “kan almak, yarayı kesmek (açmak), yarayı temiz yıkamak, ilacı yara ve kıl üstüne serpmek...” (Ünver, 1936, s. 16) gibi pratiklerdir. Bu uygulama, Behçet Mahir tarafından anlatılan üç Köroğlu kolunda karşımıza çıkmaktadır.

Köroğlu’nun Ayvaz’ı Kaçırması kolunda; Köroğlu, Ayvaz’ı kaçırdığı zaman Sultan Murat himayesindeki Köse Kenan’ı Köroğlu’nun peşine takar. Köse Kenan, Köroğlu’nun Ayvaz’ı kaçırmasının gerçek durumunu öğrenince Köroğlu’ndan kendisini bağlamasını ve vücudunun bazı yerlerinden kan akıtmasını ister. Bu sayede vücudu dinlenecektir.

O zaman, Köse Kenan Köroğlu’na dedi ki:

-Gel beni bağla! yedi yerden bana zincir vur! Çoktandır aş yememişim, çoktandır çenk etmemişim, pis kanımın aktığı yok!

O zaman, Köroğlu Köse’yi bağladı. Yedi yerden de zincir vurdu. (Kaplan, Akalın & Bali, 1973, s. 65).

Köroğlu’nun Bağdat kolunda; Köroğlu esir düşen yiğitlerini kurtarmak için derviş kılığında Şahoğlu Şah Abbas’ın yanına ulaşır ve güvenini kazanır. Şahoğlu Şah Abbas, derviş kılığındaki Köroğlu’ndan tutsak askerleri eziyet ederek bir saat içinde öldürmesini ister. Bu durumda Köroğlu, başta Ayvaz olmak üzere hepsini ters çevirterek ayaklarından havaya kaldırtarak hançerle koltuk altından ve topuklarından kan alır. Köroğlu’nun koçakları uzun süre hapiste tutsak kalmıştır ve her biri birer kütüğe bağlı oldukları için sürekli pis kanlar ayaklarına birikmiştir. Köroğlu, bunu bildiği için bir hekim edasıyla koçaklarının vücudundaki pis kanı atmalarına yardımcı olmuştur. Burada Köroğlu’nun hekimlik özelliği de ön plana çıkmaktadır.

Devriş ise bunlar zindanda bağlı kalarak damarlarda kara kan kalmıştır, kol kapmaz, ayak teprenmez, damarlarda pis kan aksu diye koltuk altından, tabanlarından kara kan aldı. Meğer vezirle zannediyor ki devriş itap ediyor. Meğer devriş tabiblik ediyor (Kaplan vd., 1973, s. 324).

Kızıroğlu Mustafa Bey Afganistan-Gürcistan kolunda; Köroğlu’nun beyleri uzun süre erzak taşıdıkları için çok yorgundurlar. Bu yüzden vücutlarında yaralar oluşmuştur. Bir yerde konakladıkları esnada Köroğlu’na uzun süre vücutlarından kan akıtmadıklarını söylerler. Sonra Köroğlu kendi beylerinden hekim gibi kan alır.

«Aman bey efendi, öyle bir bozgunluk barhanama verildi, hele gel halime bak!» deyip, meğer tebdil efendi, ne tebdil: Her bir çulunu bir duvara atmış, barhanasını birbirine katıp katıştırmış, erzağını birbirine katıp katıştırmış ve birkaç beyleri kendi kendilerine yara vermişti. Eğer Köse, eğer Köroğlu «Çoktandır pis kanımız akmamış.» deyip hançer ucu ile «Kara kan damardan aksın, pis kanımız boşansın.» deyip bir aş hekim alır gibi Köroğlu kendi beyleri ile kendi gövdesinden aş kan aldı. (Kaplan vd., 1973, ss.440-441).

Köroğlu anlatılarında, kan alma sayesinde vücuttaki pis kanların alınmasıyla birlikte vücudun rahatladığı ve daha dinç duruma geldiği görülmektedir. Aynı şekilde anlatıda Köroğlu'nun kan alma uygulamasını gerçekleştirmesi onun yardımcılarının nazarındaki değerini daha da artırmaktadır. Ayrıca bu durum bir halk kahramanı ve halk şairliği vasfı taşıyan Köroğlu'nun halk hekimliği kimliğini ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Günümüzde hâlen uygulanan bir tedavi şekli olan kan aldırma sürekli başı, beli, dizi ağrıyan kişilerin bu organlarının belli yerlerinden, sarılık olan kişilerin parmak uçlarından, vücudunda büyük çıban çıkan kişilerde ise çıbanların kenarından kan alınarak vücuttaki pis kanın atılması sağlanmaktadır. Kan alma, bazen ağrı veya hastalığın olduğu bölgelerin kesici aletle açılması sayesinde olmayıp vücudun rahatlaması için deri altında biriken kirli kanların çıkartılması için hacamat adı verilen aletle de gerçekleştirilmektedir. Bu durum geçmişten günümüze kan alma uygulamasının devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Aşk Hastalığının Tedavisi

Halk hikâyesi ve destanlarının çoğunun konusunu aşk oluşturduğu için Türk halk hikâyelerinde sık rastlanan motiflerden biri de aşk hastalığıdır. Kahramanlar rüyada veya resimde görerek, bir tavsiye üzerine ya da başka şekillerde gördükleri sevgililerine aşık olarak aşk hastalığına tutulurlar. Tedavilerinin tek yolu sevgiliye kavuşmaktır (Dağı, 2013, s. 127).

Köroğlu Destanı'nın Akşehir Telli Nigar kolunda; Köroğlu uzun yıllar görmediği hanımı Han Nigar'ı görmek için Azerbaycan tarafına giderken oğlu Hasan Bey'i koçaklarından Ayvaz'a emanet eder. Köroğlu, Ayvaz'dan, Hasan Bey'e her yeri gezdirmesini ancak Hasan Bey'in kırkinci odayı açmamasını tembihler. Çünkü odada bir zamanlar Köroğlu'nun da aşık olduğu Telli Nigar'ın resmi vardır. Buna rağmen Ayvaz'ın haberi olmadan kırkinci odayı Hasan Bey açar ve orada Telli Nigar'ın resmini görür görmez aşk hastalığına yakalanır. Bu durumda hemen olduğu yere bayılıp kalır. Hasan Bey'in durumu her geçen gün kötüye gitmektedir. Behçet Mahir, aşk hastalığını şu şekilde izah eder:

"...Hakikati burda gelir doğar, sevda çok yiğitleri akıldan, sevda çok yiğitleri canından, malından, uykudan, hayattan etmiştir. Çünkü sevda öyle bir dert ki o derdin dermanı hiçbir hekimde yoktur."(Kaplan vd., 1973, s. 131). Hasan Bey'in derdinin dermanının Akşehir'de olduğunu bildikleri için oraya gitmesine izin verirler. Köroğlu'nun koçaklarından Köse Kenan, Akşehir'deki veteriner arkadaşına yazdığı mektupta ise Hasan Bey'in aşk hastalığına yakalandığını ya kırk gün içinde deli olacağını ya da öleceğini yazmaktadır (Kaplan Kaplan vd., 1973, s.135).

Nitekim Leyla ile Mecnun hikâyesinde; Mecnun, Leyla'nın aşkı yüzünden çöllere düşmüş ve mecnun olmuştur. Çünkü zamanında sevgilisine kavuşamamıştır. Daha sonra Leyla ile karşılaşmalarına rağmen Leyla'yı tanıyamayacak derecede hafızasını kaybetmiştir.

"Mecnun'un gafası gövdesinden daha da büyümüşdi, büyük olmuşdi. Neden, bütün guşlar çalı çırpi dökülmüş, yuva yapmış, Mecnun'un başında cücüklemişlerdi."(Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 149).

Kirmanşah hikâyesinde, Kirmanşah'a rüyasında pirlere tarafından Mahperi gösterilir. Rüya sonucunda kendisinden geçen kahramanı kimse uyandıramaz. Kahraman, sarhoş bir haldedir. Bunun üzerine birçok âlim ve tabibi çağırırlar. Âlimin birisi, bakar bakmaz kahramanın aşk hastalığına yakalandığını anlar ve ailesine durumu şu şekilde anlatır:

"İşde, devanın tavı burda. Hökümdarım, senin oğlunda heçbişe yok. Ne cin şeri, ne perişeri. Senin oğlin sevdası yıldızı, bir sevdaya uğramış. Vakti gelir ayılır, heç gorkma, heç bişey yok." (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 76).

Aşk hastalığı, tedavisi en güç hastalıklardan olup tek çaresi sevgiliye kavuşmaktır. Aksi halde aşkın durumu Mecnun'un durumuna benzeyecektir. Anlatılarda kahramanların durumu ve ailelerin buna karşı aldıkları önlemler gösterilerek aşk hastalığının zorluğu hakkında bilgi verildiğini görmekteyiz.

Akıl Kaybının Tedavisi

Akıl kaybı, çeşitli nedenlerden meydana gelen bir durumdur. Sinir sistemiyle ilgili olup geçici ve sürekli etkileri söz konusudur. Tıbbî olarak akıl kaybının nedenleri farklı ifade edilmesine rağmen, halk hekimliğinde durum değişik şekilde algılanmakta ve buna uygun çözüm yolları geliştirilmektedir.

Kenan kolunda; Köroğlu, koçaklarının tutsak olduğu haberini duyunca Kenan eline gider. Orada derviş kılığında dolaşırken koçaklarının öldüğünü öğrenir. Bunun üzerine bunalıma girerek akli dengesini kaybeder ve bir mezarlığı kendisine mesken edinir. Bir gün yoldan geçen bir bezirgân onu tanır ve zamanında kendisine çok iyiliği dokunduğu için onu tedavi ettirmek amacıyla kendi şehrine götürür.

Köroğlu'nun kolları, ayakları bağlı olarak, at üzerine bağlayıp, bezirgân barhanasını at üzerlerine yükleyip, aldı Köroğlu'nu, Allah'a Ismarladık etti. O köyün ehl-i kâmil adamları gelip bezirgâna dediler ki:

Bu divaneyi ne yapıyorsun?

Dedi: "Efendim ya bir ağır cindar bulurum, ya bir ağır âlim, bu divaneyi akıllandırırım bu servetimden.

Ehl-i kâmil adamlar dediler, "Çok Allah'a layık bir iş görüyorsun!" (Kaplan, Akalın & Bali, 1973, s. 258).

Köroğlu'nun adamlarından Köse Kenan, derviş kılığına girerek onu aramaktadır ve bu arada kimliğini saklamak için cindarlık (büyücülük) yapmaktadır. Kenan elinde, onun namını duymayan kalmamıştır. Bezirgân, ondan hastasını tedavi etmesini ister. Köse Kenan, Köroğlu'nu görür görmez tanır ve hastayı tedavi edebileceğini söyler. Bu durumda bezirgan, Köse Kenan'a onu nasıl tedavi edeceğini sorar ve o da cindarlıkla tedavi edeceğini söyler. Ama böyle bir yeteneği olmadığı için Köroğlu'na sürekli yiğitlerinin ölmediğini, hayatta olduğunu hatırlatarak onun moralini yüksek tutar ve kısa bir sürede tedavi eder.

[Köse Kenan]: Yok ulan, öldüğü yok. Bin dokuz yüz doksan dokuz koçağın da tüyüne hata gelmemiş oğlum, hepsi sağdır. Kırat da yanımda Ayvaz da yanımda oğlum. Aklını başına topla! Nedir bu Allah Allah?

Bunların verdiği gece gündüz, öğüt Köroğlu'nun eski nırgını buldurdu. Köroğlu o hastalıktan günden güne iyi olarak, nihayet Köroğlu başladı dilinde sözünü, aklını, fikrini düzeltmeye.(Kaplan vd., 1973, s. 261).

Günümüzde modern tıpta değişik şekillerde tedavi edilmesine rağmen ilk dönemlerde bu tür hastalıkların tedavisi için alternatif yöntemler kullanılmaktaydı. Köroğlu kollarında, akıl sağlığını tedavi etmek için bir dönem yaygın olarak kullanılan ve hâlen de kullanılmaya devam eden motive ederek iyileştirme yoluna başvurulduğu görülmektedir.

Görmeyen Gözün Tedavisi

Görmeyen gözün tedavisi denilince ilk olarak aklımıza Kur'an'da geçen Yusuf kıssası gelmektedir. Hz. Yakup'un oğlu Yusuf'un ölüm haberini alması üzerine ağlamaktan gözlerinin kör olması hatırlanır. Göze kan damlatılması sonucu iyileşmesi hadisesi zaman içerisinde birçok halk anlatısına konu yönünden kaynaklık yapmış ve benzer konuyu işleyen anlatılar ortaya çıkmıştır.

Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine adlı makalesinde, Ali Berat Alptekin halk hikâyesi ve masallarda görmeyen gözün tedavisi üzerinde durarak tedavi yöntemlerini on başlıkta değerlendirmiştir:

1. Toprakla Tedavi
2. Su (Abıhayat) ile Tedavi
3. Ağaç Dalı(Yapağıyla) Tedavi
4. Ot (Çayır, Çimenle) Tedavi
5. Kuş tüyünün Görmeyen Göze Sürülmesiyle Tedavi
6. Kanla Tedavi
7. Dua Edilmesi Sonucu Tedavi
8. Hayvan Ürünlerinin Yenilmesi, İçilmesi veya Bir Hayvan Tarafından Yalanması Üzerine Tedavi
9. Denizden Çıkarılan İki Özel Balığın Göze Sarılmasıyla Tedavi
10. Peri Kızlarının Yaptığı İlacın Göze Sürülmesiyle Tedavi (Alptekin, 2009, s. 19).

Görmeyen gözün tedavisi motifi zaman içerisinde halk anlatılarında farklı yöntemleri de beraberinde getirmiştir. Burada Türk halkının başlangıçtan beri tecrübe edindiği yöntemler farklı anlatılar sayesinde ortaya çıkmıştır. Behçet Mahir'in destan ve halk hikâyelerinde görmeyen gözün ağız barı ve kuş (güvercin) tüyünün göze sürülmesiyle tedavi edildiği görülmektedir.

Yusuf ile Züleyha, dillere destan bir halk anlatısıdır. Kaynağının Kur'an'da olması bunda etkili olmuştur. Kardeşlerinin kıskançlığından dolayı kuyuya atılan Yusuf Peygamber'in başından geçen olayların anlatıldığı hikâyede, ağlamaktan babasının gözleri kör olmuştur. Yakup Peygamber'in gözünün oğlunun serçe parmağından aldığı kanı sürmesiyle açılması birçok halk anlatısına kaynaklık yapmıştır. Behçet Mahir anlatısında, gözü kör olan kişi Yakup Peygamber değil; Züleyha'dır. Görmeyen gözün tedavisi ise serçe parmağından alınan kanla değil, ağız barıyla gerçekleşmektedir.

Yusuf ile Züleyha hikâyesinde; Yusuf'a olan aşkına karşılık bulmayan Züleyha, aşk hastalığına tutulduğu için akabinde birçok derde de tutulmuştur. Günden güne durumu kötüleştiği için neredeyse tanınmaz hale gelmiştir.

"...çünkü beli bükülmüşdi, dişi tökülmüşdi, etleri ermişdi. Yusuf'un aşgına bir eyle aşg olmuşdu ki, gözleri gapanmışdı ağliya ağliya, güzellik gitmiş."(Sakaoğlu vd., 1999/II, s.166).

Bu süreçte, Züleyha doğru yolu anlayıp hak dinine geçmiştir ve Allah'a her gün dua etmektedir. Yine dua ettiği bir vakit Allah'ın emriyle Hızır (A.S.) gelerek onun hastalıklarının şifa kaynağı olup görmeyen gözleri de ağız barıyla tedavi etmektedir. Hızır:

"O, emretti ki, ben de geldim, O'nun emri ile geldim. "Bismillahirrahmanirahim" dedi, ağzının barını en evvel Züleyha'nın gözlerine vurdi. Züleyhan'nın gözleri gudretten açildi." (Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 168).

Ağız barının yaraların tedavisinde önemli bir unsur olduğunu bilen Behçet Mahir, Köroğlu'nun Bağdat kolunu anlatırken birden olayın akışını bozarak ağız barının da bir tedavi yöntemi olduğu hakkında bilgi verir.

Çünkü herkes kendi hekimidir. Hakikat beyler, ehl-i dil demiş ki «Aradım derdime derman derdim bana derman imiş». Senin eğer ağzın barı, eğer benim ağzım barı, senin ağzının barı sana dermandır. İşte Cenab-ı Allah da derman vermiştir ki ağzının barı hulusun tam olursa, sana ilaçtır.(Kaplan vd. , 1973, s. 324).

Ağız barının değişik bir tedavi yöntemi olarak kullanılmasında Hz. Peygamber ile ilişkilendirilmesi de önemli bir husustur. *Danışment Ahmet Gazi Destanı*'nda Hz. Peygamber'in tükürüğü ile yaranın tedavi edildiğini görmekteyiz. "Andan Resûl hazreti sallaallahu aleyhi ve sellem Melik'i öpdi, bağına basdı, mübârek ağız barından yârelerine sürdi ve sığadı. Cümle cirâhatları onuldu, sağ oldu." (Demir, 2004, s. 168).

Zaloğlu Rüstem hikâyesinde, ağız barı doğrudan hastalık tedavisinde kullanılmamış, gerektiği durumlarda bir besin kaynağı olarak da kullanıldığından bahsedilmiştir. Zaloğlu Rüstem, tam otuz altı sene devlerin yurdunda kalır ve devler ile mücadele eder. Bu yorucu süreçte hayatta kalabilmek için ağız barından faydalanmaktadır. Karnı acıktığında ve susadığında dudağından elde ettiği ağız barıyla karnını doyurmaktadır. Ayrıca ağız barı bütün yönüyle onun gıda kaynağı olmuştur. Behçet Mahir, hikâyede durumu şu şekilde tasvir eder:

"Bu sebebden evet, ağız barı ile Zaloğlu Rüstem karnını doyardı. Susuzluğu giderdi. Ağzından akan ve köpükler bunu gıdelendirirdi." (Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 401).

Behçet Mahir'in halk anlatılarından olan Şah İsmail hikâyesinde, görmeyen gözün diğer bir tedavi yöntemi de güvercin tüyünün görmeyen göze sürülmesidir. Şah İsmail hikâyesinde; oğlunun kahramanlıklarını kıskanan baba, oğlunu öldürmek ister. Ancak pirin kahramana verdiği sihirli kılıç ve bir kutunun içerisinde iki kıl vardır. Bu nesnelere kahramanı bütün kötülüklerden koruyup ona yardım etmektedir. Kahramanı kıskanan babası gelinlerini kullanarak bu nesnelere ele geçirir.

"Babası oğlunun başına kılıçla vurur ve yarallar. Oğlu ne olduğunu anlamaz. Tam 'Ey baba nedir bu halin?' diye soracağı sırada kılıcın ucuyla gözlerinin ikisini oyar." (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 204).

Çeşitli vesilelerle bir kuyuya ulaşan kahraman orada kalırken üçler, güvercin kılığında onun bulunduğu kuyuya gelir. Üçler, kendi arasında konuşarak Şah İsmail'in yaralarının tedavilerini söylerler.

Ver gine birisi dedi ki- tuimi tökerem. Ağzi ile elleri bağlı, ağız ile eger ayılır, uyanır bu tuyimi bileklerine sürerse iki goli açılacak gerek. Ben verdim, sen de ver.

"İşde ben de tuyimi tökerem, tuyimi dudaklarına sürer akli başına gelir uyanır." galdi biri, dedi ki:

Ben de verdim, şid şu tuyimi gözlerine sürse, gözlerini yerine goysa, tuyimi sürese iki gözi inşaallah ey olur, dedi (Sakaoğlu vd., 1999/I, s. 214).

Behçet Mahir'in iki farklı halk anlatısında, görmeyen gözün tedavisinden bahsetmesi onun birçok halk anlatısında görülen benzer motifleri eserine yansıttığını göstermektedir. Bu yönüyle anlatılarında benzer tedavi yöntemlerinin haricinde yeni tedavi yöntemlerinden bahsetmesi onun yaratıcı kimliğini göstermesi açısından önemlidir.

Cilt Hastalıklarının Tedavisi

Cilt hastalıkları, genetik ve hormonal bozuklukların yanında dış etkenlerin de etkisi sonucunda ortaya çıkan bir hastalık türüdür. Bu tür hastalıkları stres ve beslendiğimiz bazı besinler de tetikleyebilmektedir.

İlk dönemlerde bütün hastalıklarda olduğu gibi cilt hastalıklarının da tedavisinde doğadan elde edilen şifalı bitki ve hayvansal ürünlerden faydalanılmıştır. Şahmeran ve Lokman Hekim hikâyesinde; bir gün adamın birisi Lokman Hekim'in dükkânına gelerek vücudundaki hastalığı gösterip yardım etmesini ister. Lokman Hekim, hastalığa bakarak hastalığın çaresinin çok zor olduğunu kişinin yabana çıkması gerektiğini dile getirir.

Adam, umutsuzca toplumdan uzaklaşarak yabana çıkar. Bir taşın dibine oturarak kendisini kurt ve kuşların yemesi için bekler. Tek amacı ölmektir. Ancak biraz bekledikten

sonra bir çoban gelir. Çoban adamın vücudundaki yaraları gördükten sonra koyunlarının arasından kara bir koyun bularak sütünü sağıp bir kayanın dibine koyar. Bu arada adam sessizce olanları izlemektedir. Sütün kokusunu alan siyah bir yılan taşından altından çıkar ve sütü içer. Sonra karayılan gelir ve süt içtiği kabın içerisine kusar. Yılanın kustuğu yeşil bir zehir olur. Adam ise zehri görünce bir an önce ölmek için kaptaki sütü içer. Aslında bu zehir adamın derdinin dermanıdır.

"Ulan eceli gözliylene gadder tam yerini buldi. Gurdun, guşin beni yemesini gözliylene gadder işde zehir, içim gurtlim, ölim." dedi. O zaman elini uzatdı, bu adam çanağı gafasına dihdı, topyekün içci bu zehiri. Adam zehiri içer içmez gayanın altında baygın yatdı. Baygunlaşmışdı, yüngülleşmişdi. Yaralarına bahdı ki soyuluya, ayağa gahdı. Gendi gendine şaşırđı, etrafına bahdı ki kimse yoh.

Dedi: "Benim derdim içerden sağalmış, yaralar soyuluyur," sevindi. (Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 240).

Adam, yılanın zehrini içtikten sonra vücudundaki yaralar aniden kabuk bağlar ve yavaş yavaş sönmeye başlar. Günümüzde yılan zehri pek çok hastalığın tedavisinde panzehir olarak kullanılmaktadır.

Diğer Hastalıkların Tedavisi

Türk kültüründe, bazı hastalıkların tedavisinde hayvanlardan faydalanılmıştır. Atlı göçebe hayat tarzının özelliği olarak hayvan ve hayvan ürünleri toplum için önemli unsurlardı. Bu nedenle günlük hayatta hayvanlar kültürel değerlerden toplumsal hayata her yere yansımıştır. Ancak bu hayvanlar genellikle toplum nazarında değer kazanmış totem özelliğine sahip hayvanlardır. Özellikle mitolojik anlamda önem kazanmış bu hayvanlarda kutsiyet olduğu düşüncesi de bunda etkili olmuştur.

Asıl ile Nesil hikâyesinde; Latif Şah'ın Asıl ile Nesil isminde iki çocuğu olur. Ancak eşi öldükten sonra Latif Şah bir kadınla evlenince Asıl ile Nesil evi terk ederek başka bir ülkeye giderler ve o ülkenin yöneticisi olurlar. Latif Şah evlatlarından haberdar olmaz. Aradan yedi yıl geçer. Bir gün Latif Şah hastalanır ancak hiç kimse hastalığın sebebini ve çaresini bulamaz. Ülkedeki müneccimler gelerek remil atarlar ve hastalığın çaresinin Fes padişahının ülke sınırlarında bulunan denizdeki başı insan, gövdesi balık olan Nergis isimli bir balıkta olduğunu söylerler. Latif Şah, Fes ülkesinin padişahının kendi oğulları olduğunu bilmeden onlara durumunu arz eden bir mektup yazarak hastalığının durumu hakkında şu şekilde bilgi verir.

Benim bir baş yasdığa goyduğum ailem bir derde girifdar oldi. Yeddi senedir bu derdle inniyor. Yeryüzünde bütün tebibleri topladım. Derdine derman bulamadım. Nayet alimleri topladım, derdine derman bulamadım. Müneccimlere başvurudum. Müneccimler remil atıb arıyarak sizlerin hökmeddigiz toprağın denizde bir balık varmış, başı insan, gövdesi balık, bu balğın eti derdime derman diye garer verdiler. (Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 107).

Halk anlatılarında, balığın sağaltma yöntemi olarak kullanılmasını Malatya'dan derlenen bir masalda da görmekteyiz. Masalda balık padişahın gözlerinin tedavisinde kullanılmıştır.

"Bir gün ihtiyar bir hekim çıkagelmiş. Padişahın gözlerine bakınca:

'Bir tek çaresi var o da denizlerde bir iki tane bulunan kırmızı balık eti sarılmalıdır.' O balık tutulur eti sarılırsa gözleri açılır."(Yardımcı, 1996, s. 106).

Şahmaran ile Lokman Hekim hikâyesinde; Lokman Hekim'in yaşadığı dönemde bir hükümdar vardır. Hükümdar bir gün hastalanır. Hastalığının çaresi olarak müneccimler Şahmeran'ın (yılanların şahı) baş suyunu içmesinde olduğunu söylerler.

"Ey Cemaseb, benim derdimin dermanını müneccimler remil atdılar. Şahmeral'i öldürürsen, Şehmeral'in baş suyu senin derdinin dermanıdır."(Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 234).

Şahmeran, Cemasap'a hekimlik yeteneğinin verilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki hikâyede, Şahmeran baş ve kuyruk haricinde kalan kısmının suyunu içen kişinin hekimlik yeteneği kazanacağını Cemasap'a söylemiştir.

Lakin ben üç cevap söyleyecem. O ki beni öldürecehsin, ben sene bu eyliği edeceğim. Baş suyimi senin istediğin birine içir, hükümdar olsun. Orta suyimi sen iç, Lohman olasin. Bütün nebadetler söylesin sen bileşi. Guyruh suyumu da seni gönderen hükümdara içir, zehirlensin ölsün.”(Sakaoğlu vd., 1999/II, s. 235).

Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarında birbirinden farklı hastalıkların ne şekilde tedavi edildiği metinlerden tespit edilen örneklerle gösterilmiştir. Anlatıcının aynı hastalığın tedavisinde de farklı yöntemlerin kullanmasından bahsetmesi zengin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu yönüyle meddahın kısır döngü çevresinde anlatılarını oluşturmadığı sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Halk Baytarlığı

İnsanların yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte yaşamlarının bir parçası olan hayvanların tedavisinde başlangıçtan beri halk baytarlığı önemli bir yere sahiptir. Öyle ki değişen zamanla birlikte baytarlık müstakil bir bilim haline dönüşmüştür. Halk baytarlığında insanların kendileri için uyguladıkları tedavi yöntemleri gibi uzun tecrübelerden elde edilen uygulamalar söz konusudur. İnceleme yaptığımız 39 anlatının sadece 2 tanesinde halk baytarlığından bahsedilmiştir.

Yaraların Tedavisi

Atlı-göçebe hayatın vazgeçilmezlerinden olan hayvanlar toplum hayatında önemli yer edinmiştir. Özellikle insan hayatını kolaylaştırmalarından dolayı insanların en büyük yardımcısı olmuştur. Bu yönüyle Türkler, kendilerinin olduğu kadar hayvanlarının da sağlığıyla ilgilenmişler ve müstakil bir alan olarak halk baytarlığı ortaya çıkmıştır.

Keloğlan'ın Köroğlu'nun atını kaçırmaması kolunda; Keloğlan, Köroğlu'ndan Kırat'ı kaçırdığı günden beri atın sırtındaki eyerini çözmemiştir. Bu durumda atın eyeri sırtına yara yapmıştır. Köroğlu derviş kılığında gelip atı bu durumda görünce çok üzülür ve yaptığı merhemle Kırat'ın sırtı beş on gün gibi bir sürede iyileşir.

...Kırat'ı Köroğlu çimdirdi. O zaman, eski dedeler, eski neneler, öyle ilaçlar yapardı ki bir hafta içinde, kılıç yarası hicrana binerdi. Köroğlu ise, Kırat'ın sırtına merhem vurarak, on beş gün içinde Kırat'ın sırtı iyilendi... (Kaplan vd., 1973, s. 207).

Benzer bir olay örgüsü Bamsı Beyrek Destanı'nın Anadolu'da anlatılan masallaşmış, hikâyeleşmiş bir şekli olan Erzurum varyantında karşımıza çıkmaktadır.

Bey Böyrek'i tekfurun kızı serbest bırakınca türkü söyleyerek Bengi Boz'u anar. Bengi Boz koşarak ağaçların içinden çıkıp gelir. Atın sırtındaki eyerini kaldırır, yosunlarını sıyrır, yaralarını tumar eder (Gökoğlu, 1936, ss. 81-87).

Her iki anlatıda da atın üzerinde eyerinin uzun süre kalması sonucunda atın derisinde oluşan bir tahribat vardır. Anlatılarda atın derisinde oluşan tahribatın tedavisi benzerlik göstermektedir. Gerek Köroğlu gerekse Bey Böyrek anlatısında kahramanlar atlarını doğadan elde ettikleri ilaçlar sayesinde tedavi etmektedirler.

Halsizlik Tedavisi

Atlı-göçebe hayat tarzında at, gerek toplumun gerekse kahramanın temel ihtiyaçlarından biridir. Yeri geldiğinde kahramanın arkadaşı yeri geldiğinde yardımcısıdır. Bu nedenle kahramanlar kendilerine baktıkları kadar atlarına da ilgi göstermek zorundadır.

Keloğlan'ın Köroğlu'nun Atını Kaçırması kolunda; Keloğlan Kırat'ı kaçırdıktan sonra Silistre Beyi Hasan Paşa'ya atı verir. Ancak at huysuzlanır ve oradakiler atın delirdiğini düşünüp atı bir ahıra kapatırlar. Derviş kılığında kendisini Silistre'de meşhur eden Köroğlu, atı tedavi edebileceğini söyler. Oradakiler şüphelenmesin diye atta toplam yedi cinin olduğu dile getirir. Ancak at ile baş başa kalınca atın durumuna bakarak atın hiçbir şey yememekten dolayı halsizleşip zayıfladığını görür. Atı kırk gün boyunca besler ve böylece atın zayıflıktan meydana gelen halsizliğini de giderir (Kaplan vd., 1973, ss. 200-209).

Sihir Tedavisi

Köroğlu'nun Bağdat kolunda; Köroğlu Şahoğlu Şah Abbas'ın toy teklifini kabul eder. Ancak toy için giden kişinin kesesi dolu olmalıdır. Köroğlu, baharda düzenlenecek toy için erkenden para bulmak amacıyla yola çıkar. Ancak Kırat ile giderken Kırk Harami Diyarı adlı sihirli yere ulaşır. Oraya varır varmaz sihirli topraktan Kırat'ı sihir kaplar ve at hareket etmez olur. Bu esnada bu bölgedeki şehitler, Kırk Haramilerden önce gelerek Köroğlu'nu yapması gerekenler konusunda uyarırlar. Şehitler, Köroğlu'na ne olursa olsun attan inmemesini ve Kırk Haramilerden sihirli seccadeyi istemesini söylerler.

Kırk Haramiler gelince Köroğlu'ndan attan inmesini talep ederler ancak Köroğlu onların hiçbir dileğini kabul etmez ve aksine sihirli seccadeyi onlardan ısrarla ister. Sihirli seccadeyi alınca at kendi kendine iyileşir. Köroğlu seccadeyi açınca içerisinde İhlâs suresi yazmaktadır. Ancak Köroğlu okuma yazma bilmediği için sadece bakar.

...Köroğlu ise ağlayarak, Cenab-ı hakka yalvararak, eğer hayvan, eğer insan vade yetmemiş, kul ölmez. Kırat sağalarak, Kırat'ın üstüne binip, yavaş yavaş güne bir menzil, seccadeyi açıyor, bakıyor. Seccadenin üzeri kuhi yazı yazılı, amma, e Köroğlu'nun bir rabbiyesinde yedi yanlışı var ne bilsin, ne okusun!...(Kaplan vd., 1973, s. 361).

Sihri, tedavi etmek için değişik uygulamalar vardır. Ancak bu uygulamalar batini olduğu için halk nazarında değer görmemektedir. Sihir gibi kötülük amaçlı yapılan bir uygulamanın dua ile giderileceğine inanılmaktadır. Anadolu'nun değişik yerlerinde kendisine sihir yapıldığı düşünülen kişiler üzerlerine *Cevşen* (koruyucu dua) takarlar veya sürekli halk arasında Ayetel Kürsi denilen Bakara Suresinin 255. Ayeti ile Felak ve Nas surelerini okuyarak bunun tedavi olacağına inanırlar. Burada amaç; şer için yapılan bir uygulamanın hayır dua ile giderilebileceği düşüncesidir.

Sonuç

Halk hekimliği ve baytarlığı değişik kültür ve dinlerin etkisinde kalarak başlangıçtan günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak günümüzde bu uygulamaların kökenine bakarsak ağırlıklı olarak eski Türk inanç sisteminin etkisi olduğunu görmekteyiz.

Türk kültüründe ilk dönemlerde hastalıkların nedeni kötü ruhlara bağlanmış ve bu hastalıkların sağaltıcısı olarak da kam(şaman)lar ön plana çıkmıştır. Uygur ve Karahanlı dönemlerinde kamların din adamı konumlarıyla olmasa da sağlık ve büyücülükle ilgili alanlarda ağırlıklarını sürdürdüğü bilinmektedir (Taşağıl, 2004, s. 38). Köroğlu kollarında, Köroğlu veya keleşleri kılık değiştirerek yeni bir bölgeye gittiğinde kendisini tabip olarak tanıtmaları sonucunda toplumun onlara değer verdiği görülmektedir. Özellikle sihirle ilgili hastalıkların tedavisinde bu durum daha belirgindir. Bu yönüyle halk hekimliği kimliği taşıyan kişilerin halk nazarında daha değer kazanmasında ilk dönemlerden beri halkın bu kişilere bakış açısının aynı olmasında eski inanç sisteminin etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Behçet Mahir'in halk anlatılarından tespit ettiğimiz sağaltma yöntemleri diğer halk hikâyesi ve destan metinleriyle benzerlik göstermektedir. Köroğlu anlatısında, kahramanın yarasının tedavisi için sevgilisinin doğadaki bitkileri toplayıp merhem yapması Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda; yine başka bir Köroğlu anlatısında

kahramanın atının derisini tedavi yönteminde uyguladığı tedavi yönteminin Anadolu sahasında masal ve halk hikâyesi formunda bilinen Bey Böyrek anlatısında ortak motif olduğunu görmekteyiz. Bu durum Türk halk kültürünün ortak bir kaynaktan beslenerek eserlere yansıdığını göstermektedir, diyebiliriz.

Behçet Mahir'in halk anlatılarında, tedavi yöntemlerinde faydalanılan ilaçların doğadaki bitki (ot, dağ çiçeği) ve hayvansal besinlerden (süt, bal) elde edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle atlı göçebe hayat tarzının ürünü olan diğer destan ve halk hikâyelerinde olduğu gibi Behçet Mahir'in anlatılarında, halk anlatısının oluştuğu dönemin kültürel kodlarının bulunduğu görülmektedir. Bu yönüyle Behçet Mahir'in halk anlatılarının kültür taşıyıcılığı fonksiyonu rolü üstlendiğini söyleyebiliriz.

Günümüzde, modern tıpta kullanılan bazı uygulamaların kökenleri çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Bu uygulamaların alternatif tıpta kullanılmasına bazı halk anlatılarında tesadüf edilmektedir. Panzehrin, bir zehre karşı bitki ve hayvanlardan elde edilen koruyucu bir madde olduğu herkesçe bilinmektedir. Behçet Mahir'in anlatılarındaki tedavi yöntemleri içerisinde deri hastalığının tedavisinde yılanın kusması sonucu elde edilen zehirin bir panzehir olarak kullanıldığı görülmektedir. Netice olarak halk anlatılarının dikkatli şekilde incelenmesi sonucunda başta halk hekimliği konusu olmak üzere birçok konuya kaynaklık yapacağı söylenebilir.

Behçet Mahir'in halk anlatılarında, hastalıkların tedavisinde sadece doğadan elde edilen besin ve maddelere değil, değişen yaşam tarzına bağlı olarak sihirsel metotlara da başvurulduğu görülmektedir. Ancak anlatılarda sihirsel-büyüsel nedenli olduğu düşünülen hastalıkların tedavisinde batini yollara başvurulmayıp doğrudan akli düşünceye başvurularak tedavi sürecinin sağlanması önemli bir husustur. Geçici olarak akıl kaybına uğrayan Köroğlu'nun psikolojik yönden rahatlama tekniği uygulanarak tedavi edilmesi bu yönüyle önemlidir.

Halk edebiyatı ürünleri Türk kültürüne ait birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bu çalışmada sadece Behçet Mahir'in anlatıları içerisindeki halk hekimliği ve halk baytarlığı unsurlarını tespit ederek bunların varlığından haberdar olmaktayız. Eğer birçok halk hikâyesi ve destan anlatıcısının repertuarı incelenirse daha bilmediğimiz birçok gizli unsur gözler önüne serilerek insanlığın faydalanması sağlanacaktır.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2009). Türk masal ve hikâyelerinde görmeyen gözün tedavi edilmesi üzerine. *Milli Folklor*, 81, 18-26.
- Alptekin, A. B. (2010). Türk halk hikâyelerinde halk hekimliği. *Milli Folklor*, 11(86), 5-20.
- Boratav, P. N. (1984). *Türk halkbilimi II / 100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Dağı, F (2013). *Türk halk anlatılarında halk hekimliği üzerine bir araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Demir, N. (2004). *Dânişmend-Nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1994). *Dede Korkut kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökoğlu, A. B. (1936). Bey Böyreğin Erzurum varyantı. *Halk Bilimi Haberleri*, 5 (54), 81-86.
- Kaplan, M., Akalın, M., Bali, M. (1973). *Köroğlu destanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk. giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. (A. B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1991). Son meddah Behçet Mahir'in hikâye repertuarı. *Milli Folklor*, 2 (9), 7-9.

-
- Sakaoğlu, S, Alptekin, A. B., Sakaoğlu, Y., Şimşek, E. (1997). *Meddah Behçet Mahir'in bütün hikâyeleri I-II*, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sever, M. (2004). Türk halk inançlarında ve halk hekimliği uygulamalarında meyve. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 16, 96-109.
- Taşagıl, A. (2004). *Çin kaynaklarına göre eski Türk boyları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve sağlık-hastalık sistemi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ünver, A. S. (1936). *Uygurlarda tababet*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Yardımcı, M. (1996). *Yaşayan Malatya masalları*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
-